

ԿԱՆՈՆԱԳԻԹՅԱՆ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Ձ.

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՏՐՈՒԱՆ ԻՐԱՆԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՆԵՐԱԻ ԵՐՐԱ ՑՈՒՆՑ

Վարդապետութեան, անշուշտ Ծայրագոյն Վարդապետութեան նուիրուած այս ուսումնասիրութիւնը ամփոփելու համար ինչ ինչ կարեւոր կէտեր ալ պէտք է նկատի առնել: Այսպէս, շատ կարեւոր է գիտնալ թէ Վարդապետին տրուած (14 աստիճաններով) իրաւասութեան գործադրութիւնը մինչև ե՞րբ տեսնել: Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ մասնաւորապէս մշակուած նիւթ մը չէ այս Եկեղեցին, որ իր ներքին կազմակերպութիւնը, այսինքն դաւանարանական, ծիսական, ժամակարգական, բնական, երաժշտական և այլն կազմակերպութիւնը գրեթէ վարդապետներուն կը պարտի, իր պատմութեան մէջ չի հայթայթել այնչափ կարեւոր, չըսենք առատ առաջ, որպէսզի կարենայինք գտնէլ ամենէն նշանաւոր վարդապետներուն կենսագրութիւնը կազմել և մանաւանդ երեւան հանել անոնց իրենց իշխանութիւնը գործադրելու եղանակը: Բայց՝ բազմացուածին չափ կարեւոր կամ առատ առաջներու չգոյութիւնը պատճառ մը չէ, որ մենք գտնուածներէն ալ չօգտուինք՝ պատմական գետնի վրայ ցայտեցնելու համար Մեծ Վարդապետի՝ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի աստիճանին տեական նշանակութիւնը, որ հայեցի նկարագիր մը առաւ Սիւնեաց Վարդապետարանով: Մենք տեսնեք որդէն Միւրայր Գոշի և Գր. Տաթևացիի նման իրապէս վարդապետներ, իրենց տրուած վարդապետական իշխանութեան կատարել և ծայրագոյն գործադրութեան մէջ, Այնքան ազդեցութիւն և հեղինակութիւն ինչպէս Եկեղեցւոյ ներքին գործերուն մէջ, նոյնպէս վարչական խնդիրներուն մէջ, ա-

նոնք գործադրեցին իրր վարդապետ, միացնելով անշուշտ իրենց անհատական արժանիքը, իրենց բարձր և կորովի նկարագիրը: Վարդապետական իրաւասութեան հետ շայն Եկեղեցւոյ մէջ վարդապետական իշխանութեան մշտնջենաւոր գործունէութիւնը չհետեւու համար կազմուած նշանաւոր վարդապետներու յաջորդական այլեւայլ ցանկերը — որոնց վրայ պիտի անդրադառնանք — ցոյց կու տան, թէ հակառակ պատմական որոշ ծանօթութիւններու չգոյութեան՝ այդ վարդապետներու կեանքին և գործին նկատմամբ, վարդապետութիւնը մինչև ԺԸ դար պահեց իր գործնական նշանակութիւնը Հայ Եկեղեցւոյ մէջ: Մենք այս մասին շատ երախտապարտ ենք Դաւրիժեցի Առաքել Վարդապետին, որու Եկզ. պատմութեան մէջ ինչ ինչ թանկագին տեղեկութիւններ կը գտնենք վարդապետութեան մասին: Հետևի՛նք ուրեմն Դաւրիժեցիի տեղեկութիւններուն:

Դաւիթ և Մելքիսեդեկ, աթոռակից Կաթողիկոսներ, էջմիածնի պարտքը վճարելու համար մեծաբանաց համակ մը կը գրենք ձեռք մեծ Վարդապետ Սրապիմոն, Տիարպէթիի Առաջնորդին, որպէսզի գայ հոգայ այդ պարտքերը և Կաթողիկոս ըլլայ: Ստոյգ է որ աթոռակից Կաթողիկոսներ Սրապիմոն Վարդապետին կը դիմեն ճիշդ ամուր հարստութեան համար, ստոյգ է նաև որ Սրապիմոն Կաթողիկոս եղաւ (1603 Օգոս. 14 — 1606 Ապրիլ 23) Գրիգոր (Լուսաւորի) անունով և անհնարին նեղութիւններ կրեց, — բայց Սրապիմոն ամենէն առաջ շնորհքով վարդապետ մըն էր, և եթէ ընդունեցաւ առաջարկը, սոչ թէ յաղագս կաթողիկոսութեան և փառաց, քանզի նա փառաւորեալ էր յիստորիոյ և ի մարդկանէ, այլ վստի փրկութեան լուսաստիւր Սթոյն: Կեղեցի Դուկաս մեծ վարդապետին — որ էր գլուխ ամենայն վարդապետաց ժամանակին — աշակերտեցաւ ան, մշակեց իմաստասիրական և աստուածաշնչական ուսումները և կատարեալ և վկայեալ արժանաւորութեամբ առաւ վարդապետական գաւազան՝ նոյն ինքն Դուկաս Վարդապետէն 1586 Փետր. 20ին Տիարպէթիի մէջ: Սրապիմոն ազրիւրաբար կը քարոզէր, զպրոք բացաւ, պայծառացուց Եկեղեցին, սքանչել

բառ հանդիսի երկնայնոցն էր ժամակարգու-
թիւն նորա՝ գեղեցիկ և պատշաճ կարգա-
ւարութեամբ. երգօք և եղանակօք՝ զան-
նիւք մեղիկիւք՝ թագաւորօք և աշխուհիք.
իր սովորական գործն էր սգոս և քարոզք:
Սրապիտնի Գարոնցն նշանաւոր վարդապետ-
ներ էլան. 1) Կեսարացի Գրիգոր Վրդ. (եռքը
Պատրիարք Կ. Պոլսի), աւյր գիտնական
նրբոց և արտաքնոց, վիճարանող. 2) ՎՄԽ.
Նահգիւն Բարսեղ Վրդ., Սրապիտնի յա-
նրըը Տիարալէքիւրի առաջնորդական Սթ-
ոն վրայ. 3) Ուրֆացի Յովհաննէս Վրդ.,
Առաջնորդ Ուրֆայի, որ տառեղաբաշխու-
թեան և ամենայն համարողական արուեստի
ը քաջ հմուտ. 4) Տարօնեցի Արիստակէս
Վրդ., որ էր կատարեալ գիտող երաժշ-
տական երգոց և եղանակաց, ինչպէս նաեւ
5-6) Հոգևեցի Յովսէփ և Յովհաննէս, և 7)
Արհիշեցի Յովհաննէս Վարդապետներ, և
8) Տաթևացի Մովսէս Վրդ., որ եռքը շատ
նշանաւոր, շինող կաթողիկոս մը եղաւ
(Ա. Դաւրիժեցի, Գլ. Ա. Բ.):

Վարդապետներու գործունէութեան մա-
սին շատ կարեւոր են Դաւրիժեցիի յայտնու-
թիւնները իր գործին ԻԱ. և ԻԲ. գլուխնե-
րուն մէջ, ոչ թէ միայն միանձնական կեան-
քի վանկանութեան վերահաստատութեան
մասնակցեան, որ իր զբաւուր պատճառներն
ունէր, այլ տնոր համար որ վարդապետներ
են գործողներ, որոնք ժամակարգութիւն
կը վերահաստատեն բարեփոխելով, որոնք
նոյնիսկ վանական զգեստները կը գտնեն և
կը վերահաստատեն գիրքերու քննասիրու-
թեամբ և Ապարներու հետեւողութեամբ
(անդ, երես 285), վերջապէս խաթարուած
եկեղեցի մը կը վերականգնեն: Վարդապե-
տութիւնը այնքան կը բարձրանայ և իր նշա-
նակութիւնը այնքան կը ճշդուի կործանական
կեանքի մէջ, որ, զոր օրինակ, սեռւումայ
եպիսկոպոսն Տաթևա, որ զկլի իղեւ վար-
դապետ, կը թողու վսեմք և Շամսիս կ'եր-
թայ սեպտեմբր և առաջնորդել ժողովրդեան:
Դաւրիժեցիի պատմութեան ԻԲ. գլուխը
գլաւորութիւն վարդապետութեան եւ վարուց
սրբոյ վարդապետին Պոյոսիս, որ վախճա-
նեցու 1620ին վարդապետական մեծ մեծ
գործերով արդիւնաւորել է եռքը իր գաւա-
ղներ, արժէքաւոր գրուածք մըն է, ուր
երեան կու գայ վարդապետը իր իշխանու-

թեան և իրաւասութեան լիակատար գոր-
ծադրութեան մէջ, Պոյոս Վարդապետին
քաջամեղքը տգէտ արեղաներու և Մեղի-
սեղեկի նման փառասէր և նախանձու կա-
թողիկոսի մը երեսէն, իր նորահմուտ
քարոզիչ և կեղծաւոր իր վարքով, կա-
տարեալ նահատակութիւն մըն է:

Վարդապետութեան փառաւորումը կը
գտնենք Տաթևացի Մովսէսի գործունէու-
թեան մէջ: Դաւրիժեցին շատ խնամք տա-
րած է Մովսէս Վարդապետի գործունէու-
թիւնը մանրամասնելու համար: Սրապիտն
Վրդ. (= Գրիգոր Կթղ.) կանուխէն դիտած
էր իր զարոցին այս կրտսերագոյն աշակեր-
տին ուշիմութիւնը և ընտիր ընտիր յաւ-
կութիւնները, և իր մասնաւոր հոգածու-
թեան առարկայ ըրած զայն, այնպէս որ
իր վախճանին մօտ — որ Տիարալէքիւրի մէջ
տեղի ունեցաւ — յատկապէս յանձնարարեց
իր աւագ աշակերտ կեսարացի Գրիգոր
Վրդ.ին, որպէսզի մասնաւոր խնամք տանի
Մովսէսին վրայ, և ևս սուցեալ յարգունս
հասակի և վարդապետական ուսման տայ
սգգաւազան և զպատիւ վարդապետականի:
Կեսարացի Գրիգոր Վարդապետ կը կատարէ
իր հոգեւոր հօր կտակը և իր Կ. Պոլսի Պա-
րիարքութեան միջոցին կու տայ վարդա-
պետական գաւազանը Մովսէսին: Մովսէս՝
վարդապետական սքանչելի արկար մըն է,
թէ՛ իրր վանական և թէ՛ իրր ուսումնական:
Ան ժամանակակից ուրիշ վարդապետներու
պէս պապականիւն և փափկիւն հանդերձա-
շի յոխորտար. պարկեշտ է և սրբաբոն,
այնպէս որ բոլոր Պոյսեցիք, աշխարհական
և եկեղեցական, ինչպէս նաեւ Շահին Ձէ-
լէպին և արեւելցի վանականներ, կը վկա-
յեն Մովսէսի արժանաւորութեան, և Գրի-
գոր Վարդապետ, թէ և աւյր ահարկու և
յոյժ խրախուս և զժուարհաւան, բայց ծա-
նօթ արգէն իր աշակերտակցին և աշակեր-
տին քաջքի և սրբասէր բարքին ու վարքին,
անձնական և ժողովրդական վկայութիւն-
ներու մէջ սեռ նմա զղաւազան վարդապե-
տական մեծաւ հանդիսիւ: Մովսէս Կ. Պոլ-
սէն ուղղակի Տիարալէքիւր կ'երթայ՝ Սրա-
պիտնի շիրիմը համբուրելու, և կը սկսի իր
քարոզութեան. առ կը քարոզէր Աւետա-
րանը Դաւրիժեցիի խօսքերով, սվճաւ և
պայծառաւ քարոզութեամբ: Մովսէս Վար-

դապետի քարոզութիւնը շատ հաճոյքով կ'ընդունէին աշխարհականներ. վանականներ և արեղաներ միայն կը զօգմէին. այնպէս որ Տաթևու վանքին մէջ, իր բնավայրը՝ չկրցաւ կենալ. վանքի մէյմէկ շահաստաններ եղած են. իւրաքանչիւր «սեպուր» (վեղարաւոր) իր անձնական ինչքն ունէր. այգի, բուրստան, փեթակ (մեզուի), տուն, մազան, համբարանոց, եկամուտ: Ասկէ զատ՝ վանականներ վանքին փկամուտներն ալ իրենց մէջ կը բաժնէին, կու տային իւրենց ազգականներուն և սիրածներուն. վանքիւր լեցուած էին եկանաժք և տանաւորեալ և իւրեանց ազգայնօք: Վանական սքեմը կորսուած էր: Դարիժեցին կը պատմէ թէ (Գլուխ ԻԱ.) մարենցի Սարգիս եպս. և Տրապիզոնցի Տէր Կիրակոս (իւր կնոջ մահուանէն ետքը) ի'նչպէս կ'իրար գտան և հաստատեցին վանական կարգը, ժամականութիւնը և նոյնիսկ սքեմը. սկսեց զորպիսութիւն և զգեստուցն գտին ի գրոց-զօւսիքայն, որ է գլխոյ թփին, և զգեստակութիւն, և զսեմն, և զգլխսն, որ է մազեղեմն ի ներքոյ զգեստուցն ի վերայ մերկ մարմնոյն, և հասարակ ամենեցուն զգեստն բովանդակ ասուեղեն լիցի և ոչ բաւելեղեն, և զասուեղեն տապիկին երկայն պնդուաւոր առնել մինչ ի յոթ, և զօթի մազեղեն: Եւ սահմանեցին ամենեցուն թէ իւրաքանչիւր ոք իւրովն զգեստուքն չընենք. եթէ միայնականաց իցէ՝ քուսիքայիւն և քաւակուսովն. եթէ երէց իցէ՝ փիլոնաւն, եթէ արեղայ իցէ՝ փիլոնաւն և վեղարաւն: Այս կրօնաւորական զգեստ ամեններն անհետ լեալ էր, և այժմ սոքա գտին. իսկ վեղար և փիլոն թէպէտ գոյ, ևս, միայն ի ժամ աղօթիցն զգենուն, և զկնի արձակման ժամուն ի բաց եղեալ յինքնանց, իբրև զաշխարհականս չընէին (Ա. Դարիժեցի, տպ. Ամսթէր-տամ, Երես 254):

Մովսէս տեսաւ թէ այս վանական կարգը չէր ընդունուած ամէն կողմ. անոնք սե ոչ բնաւ գիտէին թէ պարտ է կարգաւորի զվեղար և զփիլոն ունել զլուսեալ կամ հանգիստ խոշորս և ասուիս զգնուի. այլ որպէս զաշխարհական և զմարմնաւոր փափակու և ազնիւ զգեստաւ պնէին. շաբաթս և կապայ, և պատուական փափկի ի զլուսս, և բալափուտ զլուս և առեալ, Այլև ոչ վարս

կանէին թէ պարտ է վանականաց պահօք և ծովաշանիւք երկօք կենցաղավարել. այլ ի բոլոր տարին ուտիք և գինի և միս անխտոր,

Մովսէս վարդապետ զիւղական երէցներն ալ անկարգ գտաւ. ամենք ամուսնով միայն քաղաքայի, ևս, ոմանք միւլիքութիւն կ'ընէին, ոմանք տանուտէրութիւն, ոմանք պոռնիկ էին և երկկանայք, ոմանք աս ու ան ջողին գոթեա՜ծ՝ ամէն տեսակ աղտոտութեանց հեղինակներ էին, ոմանք մարմնաւոր արհեստներու և հողագործութեան գաւտաղած՝ աշխարհականներու պէս, և քան ինչ թողեալ զժամ և զպատարաքս՝ Ա. զօթքի ժամուն եկեղեցի չէին երթար, և ոչ լինէր լսելի ձայն ժամակոչի ի գեղորայս. քահանայութեան շնորհքը բոլորովին վերջուած էր անոնց վրայէն, բայց տակաւին իրենց վրիճիք քահանայ կ'առնաւէին, և քահանայութիւնը կ'ընէին տրուեստաւորի պէս՝ նիւթական վարձքի համար:

Բայց միայն զիւղական երէցներ և արեղաներ անկարգ և թափառական չէին, այլ կաթողիկոսներ ալ. վասնզի կաթողիկոսը մէկ չէր, այլ երեք, չորս, ամէնքն ալաղագոս փառամոլութեան և ազանութեան, ապօրէն միջոցներով տիրացած Ա. թոռին, իբր բռնաւորներ կը կրգեցնէ ժողովուրդը, արծաթով եպիսկոպոս և քահանայ կը ձեռնադրեն, ամէնքն ալ ազէս, խոտան և անպիտան մարդիկ (անց, Երես 283-285 չ.): Չերկարինք պատմութիւնը և նկարագրութիւնը այն բարոյական և հոգեւոր անկումներուն և ապականութիւններուն, որոնք սրտահմլիկ են և քստմնեցողի, հաւատարապէս ծաւալած եկեղեցականներու և աշխարհականներու մէջ. որոնց առաջըր առնելու կողուած էին Պօղոսի և Մովսէսի պէս առաքելի և իրենց գործին ու կոչումին տէր վարդապետներ:

Եւ Մովսէս վարդապետ կը յաջողի — յաջողելով ստակալի դժուարութիւններու, համարանք կը չբահի ճշնիտի պաշտօնական և բարձր շրջականներու մէջ: Միւլիքոսի կից և կ'ազէ շահագործել Մովսէս Վրդի դիրքն ու ծաւալուն հեղինակութիւնը, և էջմիածին կը հրաւիրէ, որպէսզի մեծանորէնք կատարուի տայ անոր: Մովսէս վրդայոյ միջոցին վերաջինած էր Անանիոս և առաքեալին Անապատը, Երեսներ հիւսիսա-

կողմը, այգիներու մէջ, և հոն հաստատուած: Մելքիսեթի պատուիրակ եպիսկոպոսներ կուգան և մեծարանքով կը հրաւիրեն վարդապետը, որպէսզի էջմիածին երթայ և օրհնէ մեռողը: Սեւ ոչ ունիմ գտահման եպիսկոպոսութեան, կ'ըսէ Մովսէս, ոչ քաջ իմ գործ, այլ աշխարհի՝ որք եպիսկոպոսք են: Պատուիրակներ յուսաւատ կը վերադառնան: Մելքիսեթ նորէն կը հրաւիրէ ըսելով որ ես եպիսկոպոս կ'օրհնմ գինքը, թող գայ: Մովսէս ամուր կեպով կը հրաժարի իբր անարժան, մինչ ամենէն արժանաւոր մարդն էր ինքը: Մելքիսեթ անձամբ կու գայ Մովսէս վարդապետին ոտքը, և հոն, ինչպէս անհրաժեշտ է ժողովրդեան թախանձանքով, եպիսկոպոս կ'օրհնէ գինքը: Սեւ Երեմիայի օրը և հետը միասին էջմիածին կը բերէ, և մեռողներէն կը կատարուի Սեւ Հինգշաբթի օրը, ըստ հին սովորութեան, Մովսէս Եպս. Զուգայիցիներու խորանքով Ասպահան կ'անցնի քարոզութեան և հովուութեան, անկից ալ եկեղեցւոյ պէտքերուն և բարեկարգութեան համար մինչև Պաղատա ճամբորդութիւններ կ'ընէ, ամէն կողմ տանելով լեւեալարանի կեանք՝ իր անձին և խօսքին վրայ: Թարմ, հրապուրիչ և շինիչ, արքունի հրամանաւ կը ստանձնէ էջմիածին լուսարարութիւնը, և էջմիածինը, որ մրգապահներու խուղ դարձեր էր, քիչ ժամանակի մէջ կը շինէ, կը պայծառացնէ, պարտքերը կը վճարէ իւր Նազարի օժանդակութեամբ, և ա'լ իր աշակերտները կը դրկէ իր կողմէն ամէն կողմ քարոզելու և խանդավառելու համար ժողովուրդը իր կրօնական և բարոյական կանջրին մէջ, և իր գործն ու անունը կը հռչակուի բոլոր Հայոց մէջ: Այնպէս որ ամենուն աչքը այս արժանաւոր եկեղեցականին վրայ սեւեռեցաւ: Ուղեցին զինքը տեսնել իր շէնքսւցած Աթուրի վրայ: Արդէն Մելքիսեթ կ'ըսէ, զիմա՞ն էր անձամբ Մովսէս Վրդ.ին, որ կաթողիկոսութիւնը առնէ իրմէն և պատասխանատու ըլլայ էջմիածին պարտքին, և այլն: Բայց Մովսէս մերժած էր բացարձակապէս (Դաւրիթեցի, երես 223-224): Մովսէս կը հաւանի այս անգամ եղած թախանձանքներուն և կ'ընդունի կաթողիկոսական օժուճն ու ձեռնա-

դրութիւնը (1629 Յուլի. 13 - 1632 Մայիս 14): — Մովսէս վարդապետութիւնը պատարասեց իր առջև կաթողիկոսութիւնը: Իբր վարդապետ՝ Մովսէս գործեց և գործածեց իր իշխանութիւնը, և իր բոլոր մեծագործութիւնները կը պարտի իր վարդապետութեան, որովհետեւ հազիւ չորս տարի կաթողիկոսութիւն կրցաւ ընել, թէև այդ չորս տարիները նուազ արդիւնաւոր չեղան:

Դաւրիթեցին վարդապետական իշխանութեան գործադրութեան ամենէն հետաքրքրական մէկ դրուագը կը նկարագրէ Գրիգոր Կեսարացիի՝ այս աւարկու, յոյժ խորխոր և դժուարահաւան (երես 281), նոյն ատեն այս օգուտը պարկեշտ, ճշտակց և իմաստութեամբ փարթամ, բանիրուն և յոյժ հանճարիղ (երես 358) վարդապետին վրայ:

Մելքիսեթ կ'ըսէ, իր գեղծութիւնը և գաղափարութեան տխուր հետեւածքն եւ լաւածում՝ երբ խոյս տուաւ էջմիածնէն և Պոլիս եկաւ, վարդապետեցնէն ընդունելութիւն չգտնելով՝ անցաւ Հեհաստան, և իւրի մէջ, հակառակ ժողովուրդի բռնի բողոքներուն և ընդդիմութեան, եպիսկոպոս օրհնեց Նիկոյ Թորոսովիչը, որ հաշակաւոր է իր արատաւոր շահատակութիւններով, և ինքը մեռաւ Կամենցի մէջ, 1626ի Մարտի 15-ին: Երբ Նիկոյ Եպս. իր ձեռնապարտի Եր. օրը՝ Նիկոյ Եպս. իր ձեռնապարտութեան առաջին պտուղը տուաւ Կամենցի մէջ՝ Խաչիկ անուն Սարկաւազ մը Արեղայ օրհնելով, զոր անունեց Սոնփրիսոս: Այս միջոցին Կեսարացին Կամենցի կը գտնուէր Նիկոյ իր նորընծան, առանց քառասունքը լրացնելու, կ'ուզէր պատարագի հանել, և հաղթաւորութեան համար Կեսարացին ալ կը հրաւիրէ պատարագին, բայց սա ոչ միայն հրաւիրէ չ'ընդունիր, այլ նաև կ'ըսէ թէ Հայ Եկեղեցւոյ աւանդութեան և հայրապետական կանոններու հակառակ է քառասունքը չ'լրացած հրաժանտել նորընծայի մը, որ պատարագ մատուցանէ Նիկոյ այդ շաբաթ կը զգուշանայ, բայց միւս շաբաթ կ'ուզէ անպատեհաւորընծան հանել քառասունքէն: Եստի համար կը հրաւիրուի Կեսարացին, որ դարձմար կը հրաւիրուի կ'ըսէ թէ զիսքն մէկ կու ես կը մերժէ և կ'ըսէ թէ զիսքն մէկ կու լինիս: Նիկոյ կարեւորութիւն չի տար Կեսարացիի արգելիքին, և ոչ միայն նորընծան սարագիի արգելիքին 22 օրերը միայն պահած ըլ-

լալով կը մատուցանէ իր պատարագը. ալ Նաե Նիկոյ միննոյն Կիրակի օրը կը փակէ միւս եկեղեցին ուր կը գտնուէր Կեսարացին և բանալիններն ալ իր քովը կը պահէ. հետքը նորընծային պատարագ մատուցած եկեղեցին ալ կը փակէ. իկոյ բոլորը Սեպտեմբերին կը պատահէր, ուր ժամ, պատու, բազմ կը դադրէր. Կեսարացին այս անկարգութիւններու հեղինակ Նիկոյը նկովից, որ իր վրէժը լուծելու համար տեղական կառավարութեան միջոցով ստիպեց գալն հիւրէի Լիւնաստանէն, Կեսարացին հիւս և ճամբան կրկնեց իւր նկովը գրաւորապէս եւ իրկեց իրով: Նիկոյ հոգ չընէ ձեռացուց, բայց ժողովուրդը խռովեցաւ և շատցան Նիկոյին հակառակորդները, Կեսարացին այս բոլոր անցած դարձածը տեղեկորդեց էջմիւսին, Սոփաէս Կաթողիկոսին. սա ալ նկովից Նիկոյը, որ բոլորովին անճարացած՝ իր արբանեակներուն խորհրդով Կեսարացին հռահէն ճամբայ ելաւ, որպէսզի Ներուստ խնդրէ և արձակուի իր վրայ դրուած նշովքէն: Նիկոյ մինչև Պրուսա եկաւ. տեղւոյն Առաքիչորդը, Պարթեքոյցի Արիստակէս Վարդապետ, որ հաշտ չէր Կեսարացիին հետ, խորհուրդ տուաւ Նիկոյին չեղթալ Կեսարացիին. «Ի՛նչ, ըսաւ Նիկոյին եպիսկոպոս ես եւ նա Վարդապետ, չուցի զիւ. խանութիւն ի վերայ քո. երբեմն տեսր, ի զուր և ի նախանձուէր բանասրբեալ գիւրգի. երբեմն տեսր, եւ ես Վարդապետ եմ իբրեւ զնա, ես ուրձակեմ զնեզ ի կապանց: Ու ալ բազմաւ կերպիւ խօսեցաւ և ոչ խոսող գնալ ի Կեսարիա առ Գրիգոր Վարդապետ: Բայց Նիկոյ սուտ հրահող ձեռնալով՝ նամակ գրեց Կեսարացիին, Ներուստ խնդրեց. մինչև Պրուսա եկաւ, հիմա հրահող ինկած եմ, սխնդրեմ զի բարձցես յինչն գրանալուս և արձակեցես ի կապանց, և առաքեցես ինձ և ժողովողնանն զթուղթ օրհնութեան, զի թերեւ աղօթիւք և օրհնութեամբ քով աստի դարձայց և ոչ լուծեամբ հաւից ի տեղին իմա: Կեսարացին առանց կասկածանքի ներեց Նիկոյին. և խնդրուած օրհնութեան գիրքը զրկեց: Նիկոյ ուրախ գուարթ իրով վերադարձաւ. բայց իր հռահէն չուշացան Կեսարացիին նոր թուղթերը, որ տեղեկանալով թէ խաբէութեան մը զուգաբացած է, իր առաջին նշովքը

ներս ու բունդարանքները կրկնեց, Նիկոյ շատ դժուար գիրքի մը մէջ մնաց. 1630թ. էր, Սոփաէս Կիւր. իր աշակերտներէն Կեսարացի Ռաշատուր Վարդապետը գրկեց իր նուիրակ աշխատող Կիւրիս, ինչպէս Նաե Լիւնաստան: Ռաշատուր Վրդ. հեղ, հանգարաւ քաղցրաբերոյ, միանգամայն խառնուան և բանիբուն անձ մըն էր. իր տեսնութիւնը միայն բաւական էր միաքերը շահելու համար: Ռաշատուր Վրդ. Կեսարացի մէջ հանդիպեցաւ Գրիգոր Վարդապետին, որ պէտք եղած տեղեկութիւնները տուաւ իրեն թէ՛ Լիւնաստան և թէ՛ Նիկոյի մասին, և ըսաւ որ չըլլայ թէ Նիկոյը ընդունի իրր եպիսկոպոս: Նուիրակը իրով կը հասնի նուիրակելով, և իր առաջին գործը կ'ըլլայ զբաղմունքիս և կսկծալիս ամբաստանութիւններ լսել Նիկոյի մասին: Ռաշատուր Վրդ. ուղեց ամենքն ալ սիրաշարիլ. շատ աշխատեցաւ մանաւանդ որ խօսք հասկնէ Նիկոյին՝ կորելիլ եղած բոլոր միջոցներով, բայց անօգուտ: Այնպէս որ Կիրակի օր մը, երբ Ռաշատուր Վարդապետ և Նիկոյ եպիսկոպոս միննոյն եկեղեցւոյ մէջ կը գտնուէին, Նիկոյ հրամայեց իր արեղային որ լեւտաբան կարգայ: Ռաշատուր Վրդ. արգիւց, և հրամայեց որ ուրիշ մը թող կարգայ: Նիկոյ ընդգիւրացաւ և իր արեղային կարգով տուաւ լեւտաբանը: Ռաշատուր Վրդ. այն անարգանքին ու քամահանքին մէջ սպարձաւ տա ժողովուրդին և ասաց. այն մարդն անիծեալ լինի, որ սորա յետեւ ծուր դնէ: Վարդապետը այս անէժքը գնեցնէ հետք ելաւ եկեղեցիէն, և բոլոր ժողովուրդը աւրաշարայն գրուտուեալ իրեն յեկեղեցւոյն: Ռաշատուր Վարդապետն իր ատեն կազմեց դատելու համար եպիսկոպոսը, որու նենգութիւններուն հետեւեալքով սակայն ի դերն հիւս կազմուած աստիւնի ձեռնարկը(*):

Արտագրուած Առաջ Երաբարքերէն, 1906
(Շարունակիր: 15)

(*) Այս բոլոր իրադարձութիւններուն մանրամասնութիւնը տե՛ս Դատարաններէն քով, Գլ. ԻԷ, և ԲՈՒՆ Կողմեր Միութիւն Լեւոնաստան Զայոց և ինչ կրօնական գործը, որու սկիզբը դրուած է Նոյն Գլուխը: